

Политики за селско и регионално развитие в Европа: социалното земеделие в общата стратегическа рамка (Хоризонт 2020)

Автор: Стела Тодорова, Петър Маринов

Policies for rural and regional development in Europe: Social agriculture in the Common Strategic Framework (Horizon 2020)

Author: Stela Todorova, Peter Marinov

Резюме: Социалното земеделие (СЗ) е бързо развиващ се сектор в европейския контекст за развитие на селските райони, но Европейският икономически и социален комитет (2013 / С 44/07) подчертава, че СЗ трябва да се планира и реализира в рамките на новата политика за развитие на селските райони(2014-2020), за да могат да бъдат получени положителни резултати. Концепцията за СЗ може да бъде свързана със земеделието като мултифункционална дейност, давайки на земеделската практика нови значения и функции, включващи социални услуги, лечение и рехабилитация, образование и обучение, и подкрепа. В допълнение, селското стопанство трябва да се разглежда като средство за заетост и социална интеграция на групите, толкова различни като личности, които са безработни или живеят с умствена изостаналост, психични разстройства или зависимости. В резултат на иновативни дейности социалното земеделие допринася за социалната икономика, селското и регионално развитие, както и е подкрепа за нова агро-социална парадигма. Това са предимно дейности, свързани с ендогенните ресурси на територията, които генерират нови предприятия, заедно с допълнителни дейности, които да консолидират икономическата мрежа като основа за регионалното развитие.

Ключови думи: социално фермерство; регионално развитие; ЕСФ; селски райони; Bulgaria

Abstract: Social farming (SF) is a fast growing sector in the European context of rural development, but the European Economic and Social Committee (2013 / C 44/07) stresses that SF should be planned and implemented within the new development policy for Rural regions(2014-2020), to can be obtained satisfactory results. The concept of SF may be associated with agriculture as a multifunctional activity, giving agricultural practice new meanings and functions, including social services, treatment and rehabilitation, education and training, and support. In addition, agriculture should be viewed as a means of employment and social integration of groups as diverse as the people who are unemployed or living with mental retardation, mental disorders or addictions. As a result of innovative social activities agriculture contributes to the social economy, agriculture and regional development, and support for new agro-social paradigm. These are mainly activities related to the endogenous resources of the territory, generating new businesses, together with additional activities to consolidate economic networks as a basis for regional development.

Key words: social farming; regional development; European structural funds; rural areas; Bulgaria

JEL: R11

ВЪВЕДЕНИЕ

Това изследване има за цел да покаже, че социалното земеделие (SF) е дейност, която може да поддържа устойчиво регионално развитие и намаляване на нарастващите неравенства между селските и градските райони. Регионалното развитие често се основава на градските системи, защото индустриите и услугите заменят аграрните дейности. Моделът ядро и периферия, показва, че областите, в които аграрната дейност преобладава имат икономика на оцеляване, докато градските райони модернизират, давайки път на двойната икономика (Lipton, 1977), което води до неравномерно регионално развитие. Това се дължи на дисбаланс в разпределението на властта, не само за наличните на територията ресурси (Wallerstein, 1979). Икономическо развитие може да се дефинира като изменение на човешките и природните фактори за производство на растеж в определена област при специфични икономически променливи, като производителност или брутен национален продукт (БНП). Това обаче изисква политическа воля в териториалното планиране и регулации, които защитават и утвърждават по-малко икономически динамични области.

ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРАТА

Значението, което се отдава на природната среда и качеството на живот на населението изисква от нас да се работи за развитие, включващо устойчиви

алтернативи, които вземат предвид капацитета на природните и човешки ресурси на единица площ (Pearce, 1976). Регионално развитие изисква икономическо равновесие между различните области на страната; в противен случай, прекомерните движения на човешки и материални ресурси могат да изключват минимално ниво на устойчивост и качество на живот в някои територии (Tălângă и др., 2011).

В това отношение, са необходими поддържащи мерки в селските райони, където местното развитие зависи от ендегенни или екзогенни фактори. Първите могат да включват появата на икономическата и социалната сцена на иновативни физически лица, чиито дейности генерират печалби, които могат да бъдат реинвестирани в същия район. Най-важните екзогенни фактори произтичат от предимства в транспорта, комуникациите и други съоръжения, които, заедно с външни инвестиции, позволяват създаването или обновяването на икономически конкурентни дейности. Ключовият елемент в регионалното развитие е непрекъснатото нарастване на технологичните иновации, което предполага големи нужди от капитал и може да донесе със себе си зависимост от външни инвеститори или те да се възползват от самата територия за туризъм или за развитие на аграрни дейности с добавена стойност (Tulla и др., 2009).

При западните нации, селските пространства са подложени на дълбоки промени. Оформянето на новото постиндустриално общество (Bell 1999), в което промишления сектор вече не е с господстващо положение, води до разширяване на услугите и изчезването на фордовото разделение на труда. В този нов сценарий, новите информационни технологии заемат своето място, и те се развиват паралелно с модата, с по-малко диференциация между селските и градските пространства (Pahl 1966 г., Sempere и Tulla, 2008). Индустриализацията на селското стопанство след Втората световна война, която някои автори нарекоха "Зелена революция" (Lockwood, 1999), донесе големи промени за продуктивната функция на селските райони, конвертиране на традиционното производство на конкурентни продукти, адаптирани към изискванията на пазара. Механизацията на работата на място и необходимостта от все по-големи разширения на земята доведе до значителен спад в работната сила, изчезването на много малките стопанства, и в крайна сметка, до голямо намаляване на заетостта в аграрния сектор (Van der Ploeg, 2006). Това реструктуриране причини комерсиализиране на провинцията - преминаване от ландшафти с производство към ландшафтите на потребление, по думите на Cloke (2006). Аграрната продуктивната функция е предоставила възможност за туризъм и контра-урбанизация като инструменти за структуриране на селските райони, дори и по отношение на социалната и териториална организация (Clout 1972, Woods 2005).

В капиталистическата концепция за земеделието, природата има своя роля и има важни последици за околната среда, дължащи се на интензивно използване на територията, прекомерен натиск върху природните ресурси, както и използването на химикали и генетични модификации, които имат вредни ефекти върху човешкото здраве. Тази тенденция се влошава с насърчаването на монокултури, вместо

биоразнообразие, ерозията на земи, когато нивите и традиционните методи за управление на земята са изоставени, особено в планинските райони (Barrachina и Tulla, 2010 г.), както и влиянието на други фактори. През 1980 г., започна да се прилага селската мултифункционалност като процес на интеграция с усилия за развитие на селските райони, където аграрната дейност се смята за икономически остатъчна величина (Armesto 2005).

Аграрната дейност се разглежда като възможност за изграждане на алтернативни икономически модели, които не се основават изключително на туризма. Тази нова концепция е довела до промяна в ролята на фермите и земеделските производители в съвременното общество и дава началото на нова фирмена култура, ново съзнание, нови ценности и нови средства за производство, което е изследвано от Neus Monllor (2011) в Каталуния и Онтарио (Канада). Зараждащият се земеделски производител има серия от нови ценности, включително екологична "от фермата до масата" продукция с помощта на местните и понякога наследствени сортове, и отговаря на новите очаквания на някои потребителски групи, които гледат за хранителни продукти с характеристики, свързани с по-здравословен начин на живот, с екологична информираност и социална отговорност (Carbone и Senni, 2010). В този контекст, СЗ се появи да предложи нова дейност, която може, сама по себе си, да съдейства за местното развитие, ако са изградени мрежи на сътрудничество между различните застъпници на регионално ниво. В Каталония, има различни мрежи, които помагат с дистрибуцията на продуктите, подкрепят предприемачите, и осигуряват обучение и консултации в търсенето на финансиране, наред с други неща. Най-важната от тях е Farm Network Social (Харха СХ Agrosocial, 2011), група от 15 предприятия, осигуряващи повече от 1400 работни места, 1 100 от тях заети от хора с увреждания или в риск от социално изключване.

Регионално развитие се отнася до политиките за финансиране и вътрешни или външни действия, предприети за подобряване на области, нуждаещи се от икономическо развитие (Foster и Sen, 1997). Това често означава комбинация от регионални и секторни селскостопански политики. В Европейския съюз (ЕС), Общата селскостопанска политика (ОСП) включва СЗ в Общата стратегическа рамка (Willems, 2013 г.). Идеята е, че СЗ може да добави стойност, като засяга не само аграрната дейност, но и здравеопазване, услуги, околна среда, научните изследвания и заетостта. Ето защо правителствата на ЕС и общата политика на ЕС, трябва да насърчават дейности, които подкрепят и насърчават СЗ. През последните години, това включва безвъзмездни средства от ЕС на базата на политики за диверсификация на икономиката, на социалното приобщаване, както и развитието на селските райони, като например програмите ЛИДЕР, за насърчаване на тези дейности. Социалното фермерство е признато като важен елемент за икономическото развитие на селските райони в следващата рамка Хоризонт 2020, както е програмирано (2014-2020 г.), което трябва да осигури достъп до нови източници на финансиране и възможност да се представят предложения за европейските структурни фондове (ЕЗФРСР, ЕСФ и ЕФРР).

МЕТОДОЛОГИЯ

Прилагат се две скали за анализ, като първата е общ преглед на концепцията за Социално земеделие (СЗ) и европейските примери, а вторият е локален анализ на опита към днешна дата в България. **Методологията е тристранна: преглед на литературата, включително уеб сайтове; по-задълбочени интервюта и изследователски обзор; и анализ на статистическите данни.** В общи щрихи, структурата на библиографското изследване е, както следва:

- трансформацията на земеделието и селските райони в последните 30 години;
- прилагането на политиките за регионално и местно развитие;
- СЗ и новата социална и икономическа среда, която съчетава здраве и културни услуги с дейности, които помагат да се осигури заетост и социална интеграция на рисковите групи.

ОБЩ ПРЕГЛЕД НА СОЦИАЛНОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ

Има три потенциални области за приноса на СЗ към политиките за регионално развитие: (1) необходимостта от предоставяне на услуги за групи от населението в риск от социална маргиналност (Di Iacovo, O'Connor, 2009 г.); (2) новите стратегии за развитие на селското предприемачество, които търсят нови дейности, представляващи интерес за определен сегмент от обществото и генерират приходи (O'Connor и др., 2010); (3) новата Обща селскостопанска политика (ОСП), която смята развитието на селските райони за важно - увеличаване действието на околната среда чрез програми като green cheque "позеленяването" (Katsarova, 2013 г.). Тази връзка ще бъде подобрена чрез мерките, предложени в общата стратегическа рамка (Willems, 2013 г.). *Очевидно е, че СЗ, дори и в началната си фаза като стратегически инструмент за развитие, може да бъде от полза за селските райони.*

Социално земеделие се състои от широк спектър от дейности, които имат някои общи неща: селскостопанското производство и преки услуги за овластяване на групи от физически лица, като например хора с физически или умствени увреждания; хора, които търсят възстановяване от наркомания, лишаване от свобода, или неуспех в училище; възрастните хора; малтретираните жени; безработните и фермите, които не успяват (Di Iacovo 2011 г., Guirado и др. 2013). В други европейски страни, съществуват множество модели, които съчетават доброволни и обществени инициативи за социални услуги, публично и частно финансиране, и разпоредби по отношение на заетостта, социалния обхват и икономическата подкрепа за най-рисковите групи и индивиди (Di Iacovo, 2010 г.).

Със създаването на Sofar мрежа (2005-08) и вниманието, получено от ЕС (Willems, 2013 г.), СЗ е постигнало по-голямо признание. Въпреки че традиционната концепция е била по-рестриктивна "Зелена грижа", СЗ сега става по-обобщено и включва различни цели. Green грижи се ограничават до дейности и практики

обединени от идеята за използване на природата, за да се подобри психическото и физическото здраве на човека, макар и с най-различни начини.

Sempik и др. (2010) групират тези дейности в две големи категории: от една страна, живеещи в естествена среда чрез сетивата ("гледа на природата") или на открито физическа активност ("да бъдеш активен в природата"), категория, която обхваща лечебни и терапевтични свойства; от друга страна, работещи в естествена среда ("оформянето на природата") включва засаждане, градинарство, или терапии, осигуряващи взаимодействие с животинския свят.

Друга концепция е "грижа за земеделие", която използва търговското земеделие и селскостопанския ландшафт като основа за насърчаване на физическото и психическото здраве, за създаване на кооперативен триъгълник с участието на земеделските производители, здравни и човешки услуги от професионалисти, и приемници на грижа (Hine и др., 2008). Друга свързана концепция, "земеделие за здравето", се отнася до комбинацията от земеделски труд и грижи за лица, която набляга както на селскостопанския сектор (включително земеделие и социална среда) така и на системата от институции, доставчици на здравни услуги и приемниците на грижа.

В настоящия момент, СЗ може да се счита за аграрна или генерично селска дейност с две основни направления: влияние върху широка гама от най-рисковите групи и възможност за генериране на икономически дейности, които допринасят за местното и регионалното развитие.

СОЦИАЛНОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ В ЕВРОПА

В Европа, СЗ е адаптирано към различни обществени подходи: към здравните услуги, към вредите, причинявани от безработицата, към политиките за социална интеграция на изложените на риск групи и, което е много важно за инициативата - сред застъпниците на публичните или частните образувания, които имат интерес за решаването на проблемите.

Различните модели вземат под внимание най-малко следните пет елемента: 1) системите, които регулират здравеопазването и човешките ресурси, 2) състояние на благополучието на обществото, 3) финансиране, 4) типологията на участниците, и най-накрая, 5) как СЗ се управлява.

Тези пет елемента и уникалният състав на всяка територия са дали път на много **различни системи за организация на социалното земеделие**. В Европа, са описани четири основни модели (Esping 1995, Haugan и сътр. 2006, Sofar 2005, 2008, Guirado и др., 2013).

Социалдемократически - в Северна Европа (Дания, Финландия, Норвегия, Швеция), този модел се основава на основното право на всички граждани за достъп до здравни и социални услуги чрез национална система за здравеопазване, а тя се поддържа от високи данъци върху жителите. Тези услуги са децентрализирани, и над 60% се предлагат от един град или окръг, което гарантира непрекъснато обучение за тези, които участват в проектите на земеделското стопанство. Вместо

да се създават специфични институции, фермите са субсидирани, когато собственикът действа като надзорник и поема отговорност за няколко индивиди в риск. Следователно, има двойна цел: политики за социална интеграция и политики, които осигуряват икономическа подкрепа за стопанствата.

Корпоративен. Този модел съществува в Централна Европа (Германия, Австрия, Белгия, Франция, Холандия, Люксембург и). Той също така гарантира достъп на всички до обществените здравни услуги, като се плаща в системата за социално осигуряване, но той позволява създаването на частни системи, които действат паралелно с обществената система и те могат да станат доставчици на здравни и социални услуги по договор за обществена поръчка. Съществува обществен интерес от насърчаване на "ферми за грижа" и благодарение на политиките за субсидиране, са организирани много курсове за обучение. В резултат на това СЗ се счита от съответните заинтересовани страни като действие на солидарност, а не като печеливш бизнес. Въпреки това, има силен натиск от агенции за финансиране, да се увеличи производството на храни или услуги и те да бъдат по-самостоятелни и по-малко зависими от държавни субсидии.

(нео) Либерален. Главно присъства в Ирландия и Обединеното кралство, този модел се основава главно на помощ на лица и семейства със специфични нужди и трудности, предоставена чрез TSS (сдружения, фондации и т.н.), доброволци, или публични и църковни, свързани с благотворителност организации. Обществената система не гарантира универсално покритие. Достъпът до здравни грижи зависи до голяма степен от частни застрахователни договори. Актьорите са извън публичните институции и управлението е отговорност на гражданското общество с частно или от фондация финансиране, или с частична подкрепа от страна на публичния сектор.

Смесен. Този модел, присъства в средиземноморските страни (Италия, Испания) и е комбинация от социалдемократически и корпоративни модели: частния и публичния сектор съжителстват като доставчици на услуги. В същото време, TSS е особено ценното в този модел, работещ пряко със семейства, които се грижат за физически лица. В този случай, ние се намираме в разпокъсана система, в която съществуването на система за общественото здраве се допълва от частна система, която се разширява, поради политиката на правителството. Силното присъствие на TSS означава, че някои услуги вече не се предлагат от обществената система; те са делегирани на неправителствени организации. В същото време, семействата имат активна роля в насърчаването на много от тези с нестопанска цел, доставчици на услуги, които осигуряват индивидуализирана подкрепа в зависимост от рамките на дейностите на СЗ.

СОЦИАЛНОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ В БЪЛГАРИЯ

Като новоприсъединена страна-членка на ЕС, за България е важно да се развива така, че от една страна да се впише по подходящ начин в съществуващата европейска институционална среда, а от друга – да използва позитивния опит на по-старите и развити страни-членки в областта на СЗ, за да подобри социално-икономическото състояние на селските райони.

Положителните резултати, които се наблюдават от практикуването на социално земеделие в развитите в това отношение европейски страни, дават основание да се

очаква, че този опит ще намери по-широко разпространение и в България, позволявайки разрешаването на редица социални проблеми, възникнали и натрупали се през периода на преход към пазарно стопанство.

Изследването на българския случай показва, че развитието на социалното фермерство е в начална фаза. Положителното в случая е, че макар и в много ограничен мащаб, все пак могат да бъдат посочени някои съществуващи примери. Отрицателното е, че възможностите и предимствата на социалното фермерство не са добре познати, както на ниво общество, така и на ниво национални и регионални управленски органи. В следствие на това няма единна, целенасочена и последователна политика за популяризиране и развитие на този тип дейности. Съществуващите в практиката примери са реализирани в резултат на международни проекти в които участва и България като MAIE (2010-2013), INCLOFAR(2013-2015) или са частна инициатива на свободен принцип без протекция, консултация или координация на дейностите от страна на управляващите.

Основните дейности, които намират приложение в България, включват взаимодействие с животни (основно коне) за деца, подрастващи и възрастни с различни здравни проблеми, както и участие в земеделски дейности на възрастни, които имат проблеми със социалното поведение и адаптация (затворници и представители на малцинствата). В страната съществуват и центрове за селски/аграрен туризъм, чиято дейност е ориентирана към лица от всички възрастови групи без специфични нужди, като целите са преди всичко рекреационни. В осъществяването на тези дейности са ангажирани 5 типа актьори, в зависимост от вида на упражняваната дейност: терапевти, инструктори, educators, консултанти и фермери.

От гледна точка на организационните форми, в които се практикуват тези дейности, се наблюдават: бази за конна езда; частни земеделски стопанства, разположени в различни региони на страната; помощни стопанства и малки предприятия към затворите (Бобовдол, Пловдив, Пазарджик) и неправителствени организации.

България е страна с установени традиции в изграждането и развитието на селскостопански кооперативи, които наред с производствената си дейност са изпълнявали и редица социални функции. За съжаление в момента в страната няма установен пример на кооператив, който да е ангажиран в този род дейности, макар, че в българското селско стопанство функционират около 1000 земеделски кооперативи. Характерно за тях е, че са: основно с предмет на дейност производство на селскостопанска продукция; обединяват собственици на ресурси за земеделско производство, чието основно занятие е извън аграрния сектор; регистрирани са по Закона за кооперациите, но функционират като типични капиталови предприятия с изключително ограничена или несъществуваща социална дейност. Страната ни може много да се поучи от натрупания опит с дейността на кооперативите в Италия, където една част от тях са ангажирани и със социални дейности, включително и със социално земеделие.

Внимание заслужава и фактът, че социалното фермерство е почти непознато на българското общество. В пресата могат да бъдат открити единични материали, в които се представя опита на някои страни, но като цяло информацията е епизодична и крайно недостатъчна, за да се предизвика обществен интерес и да се насочи вниманието в тази посока. Почти напълно липсва и научно-изследователски интерес към този въпрос в страната, което е в съответствие с приоритетите и нагласите на обществото и съществуващата практика.

Представената информация дава основание да се обобщи, че развитието на социалното фермерство в България е в ембрионална фаза. Основните проблеми пред неговото развитие се коренят основно в липсата на подходяща неформална и

формална институционална среда. От една страна, обществото не е достатъчно запознато с идеите и практиките на социалното фермерство, а от друга страна – държавата, в лицето на всички нейни управленски органи, не е създала никакви условия за стимулиране и популяризиране на този тип дейности. В страната съществува потенциал за развитие на социално фермерство, както поради подходящите природо-климатични условия и съществуващите традиции в земеделското производство, така и поради необходимостта от такъв род дейности за разрешаване на проблеми на различни групи от населението със специфични нужди, и не на последно място – поради съществуващия финансов ресурс по линия на Програмата за развитие на селските райони 2014-2020г., Подмярка: 6.2- Помощ при стартиране на неселскостопански дейности в селските райони.

Реализирането на този потенциал, обаче, изисква координирана и целенасочена работа на представители на държавната власт, научни работници и специалисти от практиката, които да популяризират идеята, да разкрият нейните перспективи и възможностите за реализация, като по този начин насочат обществения интерес в желаната посока.

SWOT анализ

Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> • "Възможност за социално включване" • "Действия на различни нива" • "Потвърждение от практиката" • "Възможност за неземеделски практики" • "Вграденост на териториално ниво" • "Повишена чувствителност и информираност" • "Производството на диверсификация" • "Ангажиране на младите хора в селското стопанство" 	<ul style="list-style-type: none"> • "Трудности при стартиране" • "Проблеми, възникващи от липса на опит" • "Все още ограничена дифузия" • "Празнина между търсенето и предлагането" • "Липса на (във фермата) настойничество" • "Доброволни-базирани усилия" • "Предразсъдъци към хората с увреждания" • "Липса на инфраструктура" • "Липса на признание и подкрепа от страна на институциите"
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> • "Повишаване чувствителността и информираността на държавните институции и обществото" • "Положителен обществен имидж" • "Интеграция на труда за категории в неравностойно положение" • "Потенциал за определяне на нова юридическа рамка". • "Разширяване на отношенията и сътрудничеството" • "Повишен имидж на социалните предприятия" 	<ul style="list-style-type: none"> • "Твърде много очаквания" • "Твърде много правила" • "Стандартизация и загуба на оригиналност и мотивация" • "Поддържането на сектора на базата на логиката" • "Поддържане текущата юридическа рамка" • "Конкуренция между различните участници" • "Пазарно ориентирани социални системи"

РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ И МЕСТНИ СЕЛСКИ ПРОЕКТИ

Проектите за СЗ предоставят силен тласък за икономическото и социалното развитие на местно ниво. В селските райони, дейностите, свързани с територията и продуктите от земята имат голямо отражение върху ендегенното развитие, социалното сближаване и структурата на бизнес средата.

Налице е преоценка на аграрните дейности и на новия мултифункционален модел в селските райони.

Инициативи, свързани със СЗ, помагат за мотивирането на селските райони, за създаването на нови работни места, които водят до стабилизиране на населението с по-привлекателно ниво на услуги и засилване мрежите на малките градове в провинцията.

Социалното земеделие също помага да се изгради по-егалитарно и сплотено общество, което засилва лоялността и възможностите за утвърждаване на базата за териториално развитие.

Много инициативи на СЗ, дължащи се на идеологията на техните спонсори или предимствата на политиките на ОСП (Katsarova, 2013 г.), избират да се съсредоточат върху екологичното, органичното или биодинамично земеделие (Lockwood, 1999 г.), или най-малкото, за да гарантират, че интегрираното или традиционното производство минимизира използването на химически и трансгенни продукти. В същото време, тази чувствителност от страна на тези, които инициират директни СЗ дейности прави фермите експонента, не само от социалното и икономическото развитие на място, но също така и от преоценката на местната култура и обичаи (Guirado и др., 2013). Те възприемат местното културно наследство, като активен елемент, който не само им дава сингулярност, уникални продукти в един силно конкурентен пазар, но също така им позволява да се адаптират към околната среда и планират неговата експлоатация въз основа на местните характеристики и природни цикли. В този смисъл, ние трябва да направим оценка на възвращаемостта на особени разновидности на местните продукти, традиционните земеделски техники и изоставените полета, които могат да бъдат възстановени. Много от традиционните практики, които са ефективни инструменти за опазването на територията и ландшафта са били постепенно загубени.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съществуват редица социални и икономически ползи от СЗ за селските райони, които биха могли да нараснат, тъй като става все по-разпространено :

- (а) създаването на възможности за заетост на рисковите групи;
- (б) диверсификация на селскостопански продукти;
- (в) нови аграрни и селски инициативи, извън сектора на туризма, които укрепват многофункционалността и създават добавена стойност;
- (г) укрепване на устойчивото екологично земеделие и подкрепа както качеството така и близостта на системи за дистрибуция на продукти;
- (д) да се увеличават социалните услуги за лица в риск, при недостиг на ресурси е трудно да се отговори на техните нужди;
- (е) идването на нови семейства в малките села, привлечени от нови възможности за заетост, свързани с СЗ и от услуги, съобразени с техните потребности;

Социалното фермерство в България е в изключително начален стадий на своето развитие. По-скоро се предприемат отделни инициативи, свързани с

реализацията на проекти, финансирани по различни програми. Биоземеделieto предлага множество възможности за хората да участват в ежедневието на една ферма. То може да се разглежда като основа за развитието на социалното земеделие в страната. В България, по данни на МЗХ, върху площ от над 26 000 хектара се прилагат биологични методи за производство. Така че, ние имаме основата за неговото развитие, но липсват както достатъчно брой проекти с които хората да бъдат обучени, така и държавна политика.

References

1. ARMESTO X. (2005), *Notas teóricas en torno al concepto de postproductivismo agrario*, Investigaciones Geográficas 36, 137-156.
2. BARRACHINA M., TULLA A. F. (2010), *Els canvas socioambientals al Pirineu català: La Vall Fosca com a escenari representatiu de les mutacions en les economies tradicionals de muntanya*, Documents d'Anàlisi Geogràfica 56 (3), 557-572.
3. CARBONE A., SENNI S. (2010), *Consumers' Attitude Toward Ethical Food: Evidence from Social Farming in Italy*, in Dessin J., Bock B. B. (eds.), *The Economics of Green Care in Agriculture*, Loughborough University Press, Loughborough, 76-97.
4. CLOKE P. (2006), *Conceptualizing rurality*, in Cloke P., Marsden T., Mooney P. (eds.), *Handbook of Rural Studies*, Sage Publications, London, 18-28.
5. CLOUT H. (1972), *Rural Geography: an introductory survey*, Pergamon, Oxford.
6. COST Action 866 (2006-2010), *Green care in Agriculture (EU project: Food and Agriculture)* <http://www.umb.no/greencare/> [last update 01-04-2014].
7. DI IACOVO F. (2010), *L'agricoltura sociale: pratiche e paradigm nello scenario comunitario*, XLVII Convegno di Studi de la Società Italiana di Economia Agraria "L'agricoltura oltre le crisi" 22-25 settembre de 2010, Università degli Studi del Molise, Campobasso.
8. DI IACOVO F. (2011), *I buoni frutti dell'agricoltura civica*, in Durastanti F., Galasso A., Orefice G., Paolini S., Rizzuto M. (eds.), *I Buoni Frutti Viaggio nell'Italia della nuova agricoltura civica, ética e responsabile*, Agra Editrice, Roma.
9. DI IACOVO F., O'CONNOR D. (eds.) (2009), *Supporting Policies for Social Farming in Europe. Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*, ARISA, Firenze.
10. ESPING G. (1995), *Il welfare state senza il lavoro. L'ascesa del familismo nelle politiche sociali dell'Europa continentale*, Stato e mercato 45, 347-380.
11. FOSTER J. E., SEN A. (1997), *On Economic Inequality*, Oxford University Press, New Delhi.
12. GUIRADO C., BADIA A., TULLA A. F., VERA A., VALLDEPERAS N. (2013), *L'Agricoltura Social. Aproximació teòrica i dimensió en el context europeu*, in BIBLIO 3W, Revista

bi-bliográfica de Geografía y Ciencias Sociales, Electronic paper XVIII (1046), 25 de Octubre de 2013.

13.HAUGAN L. R., NYLAND E., FJELDAVLI T., MEISTAD B., BRAASTAD O. (2006), *Green Care in Norway; farms as a resource for the educational, health and social sector*, in

13.HINE R., PEACOCK J., PRETTY J. (2008), *Care farming in the UK: contexts, benefits and links with therapeutic communities*, International Journal Therapeutic Communities 29, 245-260.

14.<http://www.istat.it/> [last update 01-04-2014].

15.KATSAROVA I. (2013), *Common Agricultural Policy after 2013. What will change*, Library of the European Parliament - Library Briefing [Retrieved 11 August 2013]

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2012/120236/LDM_BRI\(2012\)120236_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2012/120236/LDM_BRI(2012)120236_REV1_EN.pdf) [last update 01-04-2014].

16.LIPTON M. (1977), *Why poor people stay poor: a study of urban bias in world development*, Temple Smith, London.

17.LOCKWOOD J. A. (1999), *Agriculture and biodiversity: finding our place in this world*, Agriculture and Human Values 16, 365-379.

18.O'CONNOR D., LAI M., WATSON S. (2010), *Overview of Social Farming and Rural Development Policy in Selected EU Member States*, NRN Joint Thematic Initiative on Social Farming European Network for Rural Development, <http://enrd.ec.europa.eu> [last update 01-04-2014].

19.Antoni Francesc TULLA, Ana VERA, Anna BADIA, Carles GUIRADO, Natàlia VALLDEPERAS PEARCE D. W. (1976), *Environmental Economics*, Longman Group Ltd., London.

20.PAHL R. (1966), *The rural-urban continuum*, Sociologia Ruralis 1 (6), 299-327.

21.PEARCE D. W. (1976), *Environmental Economics*, Longman Group Ltd., London.

22.SEMPIK J., HINE R., WILCOX D. (eds.) (2010), *Green Care: A Conceptual Framework. A Report of the Working Group on the Health Benefits of Green Care*, COST 866, Green Care in Agriculture, Loughborough: Centre for Child and Family Research, Loughborough University, Loughborough.

23.SoFar (2005, 2008), *Social Services in Multifunctional Farms („Social Farming“)*, <http://sofar.unipi.it/> [last update 01-04-2014].

24.TĂLÂNGĂ C., ZAMFIR D., STOICA I. V. (2011), *Planification du territoire dans le contexte européen et national*, in Ianoş I., Popa N., Cercleux A. L. (eds.), *Éléments de planification territoriale et développement régional*, Editura Universitară, Bucarest, 11-27.

25.TULLA A. F., PALLARÈS-BARBERÀ M., VERA,A. (2009), *Naturbanization and local development in the mountain areas of the Catalan Pyrenees*, in Prados M. J. (ed.),

Naturbani-zation. New identities and processes for rural – natural areas, London, Taylor & Francis Group, London, 75-92.

26.VAN DER PLOEG J. D. (2006), *Agricultural production in crisis*, in Cloke P., Marsden T., Mooney P. (eds.), *Handbook of Rural Studies*, , Sage Publications, London, 258-277.

27.WALLERSTEIN I. (1979), *The Capitalist world-economy*, Cambridge University Press, Cambridge.

28.WILLEMS J. (2013), *Opinion of the European Economic and Social Committee on „Social farming: green care and social and health policies*, Official Journal of the European Union (2013/C 44/07).

29.WOODS M. (2005), *Rural Geography: processes, responses and experiences in rural restructuring*, Sage Publications, London.

30.Xarxa CX AgroSocial (2011), <http://www.fundaciocatalunya-apedrera.com/ca/content/xarxa-agrosocial> [last update 01-04-2014].